

Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας και η αυτοθέσμιση της επαναστατημένης ελληνικής κοινωνίας -το πρώτο πολιτειακό κείμενο στην Ιστορία για την απαγόρευση της δουλείας

ΠΙΕΡΡΙΝΑ Σ. ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΓΓΕΛΗ, Δικηγόρος - Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Email: dialenta@hol.gr

Η Επανάσταση του 1821, επικό γεγονός στην ιστορία του νεώτερου ελληνισμού, υπήρξε καρπός μακράς ιδεολογικής προετοιμασίας για την ωρίμανση του επαναστατικού φρονήματος του λαού, ενώ παράλληλα απετέλεσε πλήγμα στο καθεστώς της Ιεράς Συμμαχίας και σήμανε τον θρίαμβο της αρχής των εθνοτήτων.

Η διαδικασία αυτογνωσίας της ελληνικής κοινωνίας ενεργοποιείται σταδιακά μέσα από πολλαπλές κοινωνικο-οικονομικές συνισταμένες για να καταλήξει στην σύνθεση της νεοελληνικής ταυτότητας και στη βούληση εθνικής αυτοθέσμησης. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο^[1], η κλασική παιδεία που έχει ήδη δώσει τα πρότυπα για την ελευθερία της σκέψης και για την αξιοπρέπεια του ατόμου, θα συνδεθεί δραστικά με τα νέα πολιτικά ιδεώδη που φέρνει ο ευρωπαϊκός φιλελευθερισμός^[2] και διακηρύσσει η Γαλλική Επανάσταση.

Στην κορύφωση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού η *Ελληνική Δημοκρατία* (1797) του Ρήγα Βελεστινλή και η *Ελληνική Νομαρχία* (1806) του Ανωνύμου Έλληνας διακηρύσσουν με ριζοσπαστικό τρόπο μέσα από τα ανθρωπιστικά ιδεώδη της Αναγέννησης και τις αρχές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού υπέρ μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με εξισωτική διάσταση που υπερέβαινε τον ατομοκεντρικό χαρακτήρα ενός φιλελεύθερου πολιτεύματος^[3]. Στην ίδια κατεύθυνση ο Αδαμάντιος Κοραής οραματίζεται την πραγμάτωση της νέας ελληνικής κοινωνίας μέσω της αναμόρφωσης της παιδείας και της ελληνικής γλώσσας^[4].

Στην προσπάθειά τους να ελευθερωθούν από τον οθωμανικό ζυγό οι εγγράμματοι Έλληνες διαμορφώνουν σταδιακά μια καινούργια νοοτροπία, μια αυτοπεποίθηση, αποτέλεσμα της ανοδικής πορείας στο εμπόριο και της καλλιέργειας της παιδείας. Οι ορίζοντες άνοιξαν με την ίδρυση σχολείων, με εκδόσεις βιβλίων, φυλλαδίων, εφημερίδων, μεταφράσεων, που κυκλοφορούσαν από χέρι σε χέρι και πάντως από στόμα σε στόμα. Η νέα αυτή αστική τάξη γίνεται φορέας των επαναστατικών ιδεών του Διαφωτισμού και του οράματος για ένα εθνικό-συνταγματικό κράτος. Το αίτημα της ελευθερίας, δηλαδή της κατάργησης των περιορισμών και καταναγκασμών του παλιού καθεστώτος, και της πολιτικής ισότητας και αυτοδιάθεσης διαχέεται στις πλατιές μάζες του πληθυσμού, που η οικονομική τους θέση έχει πλέον βελτιωθεί και καθίσταται ταυτόσημο με την στράτευση στην εθνική ιδέα του ελληνισμού.

Παράλληλα, ο απαίδευτος αγροτικός πληθυσμός συνειδητοποιεί μέσα από την φιλοπεριέργεια των περιηγητών την ιδιαιτερότητα της ιστορίας του και την αξία των αρχαίων μνημείων. Δημιουργείται έτσι η αίσθηση ότι η ελληνική εθνότητα αποτελεί μια ξεχωριστή οντότητα, η οποία είναι δυνατόν να αυτονομηθεί από το

σύνολο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας^[5]. Η τάση για την απαλλαγή από την τυραννία, το συναίσθημα της θυσίας, το ένστικτο της εθνικής Ελευθερίας μαζί με τη φιλελεύθερη ροπή για την πολιτική αυθυπαρξία που πλημμυρίζουν τα δημοτικά τραγούδια, ενισχύουν την ομόθυμη συνείδηση του ανώνυμου λαού για τον καθολικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Συγχρόνως, ο κοινοτισμός ως μορφή αυτοδιάθεσης των υποδούλων ελλήνων αποτέλεσε διοικητικό κύτταρο που συνέβαλε δημιουργικά στη διατήρηση της συλλογικής συνείδησης της ιδιαιτερότητάς τους και διέσωσε τον πόθο της ελευθερίας^[6]. Εκτός τον εξελισσόμενο θεσμό της τοπικής αυτοδιοίκησης^[7] για την εξυπηρέτηση ιδίως του δημοσιονομικού συστήματος του κατακτητή και της φοροδοτικής αποδοτικότητας της αναπτυσσόμενης εμπορικής τάξης των ελλήνων^[8], οι επαγγελματικές συσσωματώσεις, οι οποίες συγκροτούνται με δημοκρατικές διαδικασίες (αιρετό και υπεύθυνο της αρχής) και διοικούνται με συντεταγμένους κανονισμούς^[9], καλλιέργησαν στα μέλη τους την αυτονομία αναπόσπαστα συνυφασμένη με το δημοκρατικό ιδεώδες, διαμορφώνοντας έτσι φιλελεύθερη πολιτική σκέψη.

Η εμφάνιση, τέλος, της Φιλικής Εταιρείας, που μέσω των ιδανικών του φιλελευθερισμού καθοδηγεί την ηθική και την πνευματική αφύπνιση του ελληνισμού, λειτουργεί ως δύναμη κρούσης για την προετοιμασία και την οργάνωση της Επανάστασης με σκοπό την θεμελίωση ενός κράτους που θα στηριζόταν στις αρχές της ισοπολιτείας και της ελευθερίας που είχε διαδώσει στην Ευρώπη η Γαλλική επανάσταση.

Η ανάπτυξη της ελληνικής εθνικής συνείδησης είχε πλέον προχωρήσει τόσο, ώστε να έχει αποκτήσει υπόσταση το αίτημα για εθνική ανεξαρτησία και συγκρότηση ενός αυτόνομου εθνικού κράτους.

Με την έναρξη της Επανάστασης εμφανίστηκε η ανάγκη άμεσης πολιτικής οργάνωσης για το συντονισμό του αγώνα και την διοίκηση των απελευθερωθέντων ελληνικών περιοχών. Παράλληλα, η συγκρότηση πολιτικής διοίκησης λειτουργούσε και ως εγγύηση προς την Ευρώπη για την εθνική συλλογικότητα των επιδιώξεων των επαναστατών και την κοινή επιθυμία τους για ταχεία αποκατάσταση της ομαλότητας στην περιοχή^[10]. Τα πρώτα τοπικά πολιτεύματα (Οργανισμός της Προσωρινής Διοικήσεως της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος, Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας, Στρατοπολιτικό Σύστημα Σάμου, Πολίτευμα της νήσου Κρήτης) που ψηφίστηκαν από αυτοσχέδιες τοπικές Συνελεύσεις είχαν ως σκοπό την προσωρινή διοικητική και στρατιωτική οργάνωση συγκεκριμένων περιοχών μέχρι τη μελλοντική σύσταση της "Βουλής του Έθνους"^[11].

Οι εργασίες της Α΄ Εθνοσυνέλευσης άρχισαν στο Άργος το Δεκέμβριο 1821 και συνεχίστηκαν στην Πιάδα (Νέα Επίδαυρο)^[12]. Συμμετείχαν 59 "παραστάτες", εκπρόσωποι από την Πελοπόννησο, την Ανατολική και Δυτική Στερεά Ελλάδα και ορισμένα νησιά, οι οποίοι την 1η Ιανουαρίου 1822 ψήφισαν το "Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος", ένα σύνταγμα ριζοσπαστικό^[13], το οποίο απέπνεε τις φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές των γαλλικών επαναστατικών συνταγμάτων του 1793 και του 1795^[14] και του συντάγματος των

Η.Π.Α. του 1787. Έτσι, εδραιώνεται στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας ο συνταγματισμός ως το θεμελιώδες και αναγκαίο κριτήριο της πολιτικής νομιμότητας^[15].

Παρά τις επιφυλάξεις που μπορεί να διατυπώσει κανείς για την αντιπροσωπευτικότητα^[16] των μελών της Συνέλευσης^[17] και τον αδιάβλητο της εκλογής τους, το πρώτο σύνταγμα των επαναστατημένων ελλήνων καταρτίστηκε με δημοκρατικό τρόπο. Οι αντιπαραθέσεις απόψεων και γνώμων, οι εντάσεις και οι απολυτότητες που κατεγράφησαν κατά την επεξεργασία, τη συζήτηση και τη ψήφιση των τελικών κειμένων από την ολομέλεια της Συνέλευσης εισήγαγαν τους νεόκοπους αντιπροσώπους στη διαδικασία του κοινοβουλευτισμού. Περιλάμβανε 110 σύντομες παραγράφους κατανεμημένες σε πέντε ενότητες – «τίτλους» και "τμήματα" κατά το γαλλικό πρότυπο.

Του Συντάγματος προτασσόταν η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας^[18], την οποία η Εθνοσυνέλευση της Επιδάουρου απηύθυνε προς τους Ευρωπαίους και με την οποία «*το Ελληνικόν Έθνος*^[19] *εκήρυξεν ενώπιον Θεού και ανθρώπων την πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν*»^[20].

Πριν διεισδύσουμε στην ουσία του κειμένου, αξίζει να προσεγγίσουμε με τα εργαλεία της πολιτικής υφολογίας τους λεκτικούς σχηματισμούς, οι οποίοι συγκροτούν το κείμενο της Διακήρυξης. Μια τέτοια προσεκτική ανάγνωση βοηθά να αποκαλυφθεί η παραστατική λειτουργία των εικόνων που κρύβουν μέσα τους οι λέξεις. Συντάκτης της υπήρξε ο Θεόδωρος Νέγρης^[21], άνθρωπος ιδιαίτερα έξυπνος με αξιόλογη μόρφωση, ο οποίος αντιπροσώπευε επαρκώς το φαναριώτικο πρότυπο.

Η λεπτομερής προσέγγιση του κειμένου προδίδει ότι η επιλογή των λέξεων και των όρων από τον Νέγρη έγινε έτσι ώστε να αποδοθεί με την μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα η πολιτική πρόθεση των επαναστατημένων ελλήνων προκειμένου να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη διάδοση και η θετικότερη δυνατόν αποδοχή του πολιτικού μηνύματος της Διακήρυξης από την ευρύτερη –όχι μόνο εσωτερική, αλλά και εξωτερική- κοινωνία.

Αυτό απαιτούσε διττή προσπάθεια: απλοποιητικούς σχηματισμούς, δημώδεις φράσεις, ενίοτε και παραστατικούς μεταφορικούς συμβολισμούς, ώστε το κείμενο να είναι κατανοητό στους απλούς απαιδευτους πολεμιστές, συγχρόνως όμως αρχαιομορφους νεολογισμούς, ώστε να γίνεται η άμεση σύνδεση του επαναστατημένου λαού με τους αρχαίους προγόνους του^[22], αλλά και δόκιμους πολιτικούς όρους, ώστε να υποστηριχθούν τα αιτήματα του Διαφωτισμού^[23] και να επιτευχθεί η διεθνή πολιτική και κοινωνική νομιμοποίηση των ενεργειών των επαναστατών^[24], ενέργειες οι οποίες σημειωτέον βρισκόνταν σε πολιτική αναντιστοιχία με την μεταναπολεόντεια ισορροπία της εποχής.

Κάτω από το πρίσμα αυτό αποδεικνύεται ότι δεν είναι διόλου τυχαία η ιδιαίτερη φραστική φρόνηση να χαρακτηριστεί το Πολίτευμα «Προσωρινό»^[25], όχι απλώς διότι η Επανάσταση ήταν στην αρχή και το ελεύθερο ελληνικό κράτος δεν είχε ακόμη αναγνωρισθεί από τη διεθνή κοινότητα, αλλά κυρίως για να αποφευχθούν οι αντιδράσεις της Ιεράς Συμμαχίας και των απολυταρχικών κύκλων της Ευρώπης.^[26]

Ας επανέλθουμε όμως στην ουσία του κείμενου. Η Διακήρυξη^[27] της Ανεξαρτησίας συνιστά ενδελεχή και εμπειριστατωμένη πολιτική και πολιτειακή πρόταση με άμεση συμμετοχή ίσων και ελεύθερων ανθρώπων, με την οποία οι εξεγερμένοι Έλληνες δηλώνουν ότι ήθελαν να ζήσουν εφεξής όχι απλώς ανεξάρτητοι, αλλά και ελεύθεροι βάσει σταθερών κανόνων^[28]. Οι εξεγερμένοι Έλληνες συνεπώς κατά τη διάρκεια της Επανάστασης λειτούργησαν ως έθνος^[29] πολιτών, με εκπεφρασμένη βούληση για δημοκρατική αυτοθέσμιση και τούτο ως αντίπαλο δέος προς την «ελέω Θεού βασιλεία» που υπήρχε ως τότε.

Η νεοελληνική αυτοσυνειδησία και η έφεση για αυτοδιάθεση εκφραζόταν ήδη στα επαναστατικά φυλλάδια^[30], τις προκηρύξεις της Φιλικής Εταιρείας^[31], την Προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη^[32] «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος», αλλά αποκρυσταλλώνεται πλήρως στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, όπου το αίτημα για εθνική αυτοδιάθεση^[33] διαμορφώνεται παράλληλα με αυτό για πολιτική δημοκρατία, θεσμική ισοπολιτεία και ισονομία.

Η βούληση για αυτοδέσμευση με νόμους είναι διάχυτη στο κείμενο της Διακήρυξης, όπου μεταξύ άλλων τονίζεται ότι: «Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, πόλεμος του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής,». Κατά την εύστοχη παρατήρηση του Α. Σβώλου^[34], οι εξεγερμένοι Έλληνες υιοθέτησαν «το θεμελιώδες αίτημα του κινήματος της αστικής τάξεως όπως διακηρύχθηκε από την Γαλλική και την Αμερικανική επανάσταση», σύμφωνα με το οποίο «η κατάκτησις της πολιτικής ελευθερίας ως σκοπόν έχει την εξασφάλισιν των φυσικών δικαίων του ανθρώπου».

Εν συνεχεία της Διακήρυξης, το Σύνταγμα της Επιδάουρου θεμελιώνει την δημοκρατική πολιτεία στην λαϊκή κυριαρχία^[35], υιοθετώντας το αντιπροσωπευτικό σύστημα^[36], την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και την καθολικότητα της ψήφου. Αναγνωρίζεται, έτσι πανηγυρικά ως πηγή των εξουσιών το έθνος -ο «αυτοκράτωρ λαός» κατά τον Ρήγα, σε αντιδιαστολή με τον μονάρχη. Το έθνος για τους εξεγερμένους Έλληνες συνέπιπτε εννοιολογικά με τους μόνιμους χριστιανούς κατοίκους της Ελλάδας, καθόσον η 2η παράγραφος του Συντάγματος προέβλεπε ότι μόνον «Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικράτειας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίν Έλληνες»^[37]. Η χριστιανική πίστη, ως κοινή θρησκευτική ταυτότητα, ανάγεται έτσι σε στοιχείο διασφάλισης της πολυπόθητης εθνικής ενότητας και ομοιογένειας του υπό σύσταση κράτους. Ο επαναστατικός αυτός ορισμός του πολίτη^[38], μακράν της αριστοτελικής έννοιας του όρου, αντικατοπτρίζει τον τρόπο με τον οποίο αυτοπροσδιοριζόταν επί αιώνες οι υπόδουλοι Έλληνες και συγχρόνως προσδιορίζει το κριτήριο, το οποίο καθόριζε την θέση τους στην οθωμανική αυτοκρατορία^[39].

Ο έντονα δημοκρατικός χαρακτήρας του Συντάγματος καταφαίνεται στην ιδιαίτερη πρόνοια που έλαβαν οι συντάκτες του για την περιστολή της εκτελεστικής εξουσίας^[40]. Έτσι η "Διοίκησις" αποτελείται από το "Βουλευτικόν" και το "Εκτελεστικόν", αμφότερα συλλογικά όργανα με ενιαύσια θητεία, τα οποία ισοσταθμίζονταν στη νομοπαραγωγική διαδικασία^[41]. Ακόμη, υπήρχε και το "Δικαστικόν", όργανο ανεξάρτητο των

άλλων δύο, πλην όμως εκλεγόμενο από αυτά, ενώ τη δικαιοσύνη απένειμαν τα "Κριτήρια", δηλαδή τα δικαστήρια.

Ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι η πρόταξη της περιφρούρησης των ατομικών δικαιωμάτων^[42] και ιδίως της ελευθερίας υπό τις διάφορες μορφές της και της ισότητας, στο πρώτο και δεύτερο τμήμα του Συντάγματος, δηλαδή στα πρώτα επτά άρθρα. Η απόλαυση των ατομικώς δικαιωμάτων αποτελούσε ένα από τους κύριους στόχους της Επανάστασης, όπως επί λέξει αναφέρει η Διακήρυξη: *“Από τοιαύτας αρχάς των φυσικών δικαίων ορμώμενοι”*. Αλλά και πρωτύτερα ο Δημήτριος Υψηλάντης στην προκήρυξη της 6ης Οκτωβρίου 1821 με την οποία συγκάλεσε την Πρώτη Εθνοσυνέλευση αναφέρει μεταξύ άλλων: *«Ήλθον να διεκδικήσω τα δίκαιά σας, την τιμήν, την ζωήν, την περιουσίαν σας· ήλθον να σας δώσω νόμους δικαίους, δικαστήρια αμερόληπτα, ώστε ουδείς να βλάβη τα συμφέροντά σας, ουδένα παίξω με την ύπαρξιν σας. Καιρός είναι να παύση πλέον η τυραννία όχι μόνον των Τούρκων, αλλά και η τυραννία των ατόμων εκείνων, τα οποία, συμμεριζόμενα τα αισθήματα των Τούρκων, ζητούν να καταπιέζουν τον λαόν ...»*.

Το συνταγματικό κείμενο μετουσιώνει σε εφαρμοστέες κανονιστικές διατάξεις το φυσικό δίκαιο, προτάσσοντας την αναγνώριση της ανεξιθρησκίας^[43], ακολουθεί η κατοχύρωση της αρχής της ισότητας ενώπιον των νόμων^[44] για όλους τους κατοίκους της χώρας, η αρχή της ισότητας στα αξιώματα^[45], η οποία ίσχυε μόνο υπέρ των Ελλήνων ανάλογα με την προσωπική τους αξία^[46]. Ακολουθούν η προστασία της ιδιοκτησίας, της τιμής και της ασφάλειας των Ελλήνων, η αρχή της νομιμότητας του φόρου και τέλος καταργούνταν τα βασανιστήρια και η ποινή της δήμευσης, απαγορευόταν η σύλληψη κάθε κατοίκου της Ελλάδας χωρίς δικαστικό ένταλμα με εξαίρεση τα αυτόφωρα εγκλήματα και προβλεπόταν η έκδοση νόμου για την πολιτογράφηση των ξένων.

Η αξία του ανθρώπου, επομένως, δεν αποτελεί μόνον γενική αρχή του φυσικού δικαίου, η οποία εξειδικεύεται στις συναφείς διατάξεις των πρώτων επτά άρθρων του Συντάγματος, αλλά και ιστορική και νοηματική προϋπόθεση, δομικό υπόβαθρο της ίδιας της κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Κατά συνέπεια, ο συνταγματικός νομοθέτης θεσπίζοντας την ελευθερία και την ισότητα, αναγνωρίζει ουσιαστικά την *ίδια* ικανότητα δικαίου σε όλους τους ανθρώπους^[47] και *κάθε* άνθρωπο ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων^[48].

Επομένως, η έννοια του ανθρώπου ως θεμέλιο της νεωτερικότητας, έτσι όπως αναπτύχθηκε με την Γαλλική επανάσταση και το Διαφωτισμό και υιοθετείται από το Σύνταγμα της Επιδάουρου και τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας περιλαμβάνει την ελευθερία σαν αξία και καταδικάζει παντελώς την δουλεία. Η συνταγματική αναγνώριση της ελευθερίας και της ισότητας συνεπάγεται ουσιαστικά ότι *κάθε* άνθρωπος θεωρείται πρόσωπο, *κάθε* άνθρωπος έχει ικανότητα δικαίου, είναι φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, έχει δηλαδή την ιδιότητα της προσωπικότητας^[49], εξοβελίζοντας έτσι το ακόμα ισχύον στις νομοθεσίες των υπολοίπων κρατών καθεστώς της δουλείας^[50]. Είναι ιδιαίτερος πρωτοποριακό για την συγκεκριμένη χρονική στιγμή και ιστορική συγκυρία ότι ο συνταγματικός νομοθέτης, καίτοι στην §98 επιλέγει ως πρόσκαιρη λύση μέχρι τη

σύνταξη νέων κωδίκων την ισχύ των νόμων «των αιμνήστων Χριστιανών ημών αυτοκρατόρων^[51]», εγκαταλείπει^[52] την πεπαιωμένη διάκριση του ρωμαϊκού δικαίου μεταξύ ανθρώπου και προσώπου^[53], διάκριση η οποία εξακολουθούσε, αν και ηπιότερη κάτω από την επήρεια της χριστιανικής ηθικής^[54], να ισχύει και το Βυζάντιο^[55].

Το πρωτοπόρο πνεύμα του συνταγματικού νομοθέτη εξειδικεύεται ακόμη περισσότερο στο Σύνταγμα του Άστρους του 1823 και της Τροιζήνας του 1827, τα οποία απαγορεύουν ρητά την σωματεμπορία και τη δουλεία κάθε ανθρώπου, αναφέροντας επί λέξει ότι «εν Ελλάδι ούτε πωλείται ούτε αγοράζεται άνθρωπος· αργυρώνητος ή δούλος παντός γένους και πάσης θρησκείας είναι ελεύθερος άμα πατήση επί ελληνικού εδάφους και από τον δεσπότην αυτού ακαταζήτητος»^[56], ^[57].

Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας αποτελεί ακόμη και ως τίτλος, μια μετωπική διακήρυξη πολιτικών αξιών, η οποία εξηγεί το αίτιο της εξέγερσης και συγχρόνως περιέχει ενσυνείδητη πολιτειακή πρόταση για το τί πρέπει υποχρεωτικώς να περιλαμβάνει το υποστεγαζόμενο Σύνταγμα. Περιλαμβάνει επομένως την εποπτεύουσα για το Σύνταγμα πολιτική φιλοσοφία, τις υπερκείμενες επιταγές και αξίας, οι οποίες οδήγησαν στην εξέγερση και πάνω στις οποίες θεσμοθετείται η εξουσία.

Η Διακήρυξη, μείζον επίτευγμα της Πρώτης Εθνοσυνέλευσης, εισάγει την νεωτερικότητα στην ελληνική κοινωνία, η οποία με καινοτόμους πολιτικούς θεσμούς καλείται να συγκροτήσει την κρατική εξουσία του πρώτου στην ελληνική ιστορία ανεξάρτητου εθνικού κράτους και να διαχειριστεί τους μηχανισμούς διοίκησης των απελευθερωμένων περιοχών.

Το εγχείρημα δεν ήταν απλό και το στοίχημα δεν κερδίστηκε σε όλα τα επίπεδα. Εν πρώτοις τα πρόσωπα που κλήθηκαν να υπηρετήσουν τους θεσμούς αυτούς προέρχονταν κατά κύριο λόγο από τις ηγετικές ομάδες της προεπαναστατικής περιόδου (προύχοντες, οπλαρχηγοί, ιεράρχες) και για το λόγο αυτό μετέφεραν στο νεοσύστατο κράτος νοοτροπίες και συμπεριφορές παρωχημένες^[58]. Επιπλέον η πολυπλοκότητα της συγκρότησης εκ του μηδενός ενός αυτόνομου κράτους (θεσμοί, ιεραρχίες, διαδικασίες), συνδυασμένη με τους ανταγωνισμούς των πρωταγωνιστών του Αγώνα έδωσαν στάσεις και εμφύλιους πολέμους^[59], για να καταλήξουν στην δολοφονία του Καποδίστρια και την έλευση του Όθωνα.

Παρόλα αυτά, όσα αντίβαρα και αν επιβίωσαν από το παρελθόν, είναι αναμφισβήτητο ότι η Επανάσταση του 1821 επέφερε οριστική ρήξη με το οθωμανικό προηγούμενο ανατρέποντας πλήρως το υπάρχον σύστημα κυριαρχίας. Η καθοριστική αυτή τομή στο ιστορικό γίνεσθαι αποδεικνύει την συνειδητή αυτοθέσμιση της ελληνικής κοινωνίας στο μέτρο που αυτή δημιούργησε ex nihilo ένα αυτόνομο, ελεύθερο και δημοκρατικό κράτος, ακόμη και αν η αυτοθέσμιση αυτή δεν στηρίχθηκε σε “φαντασιακούς”^[60] παράγοντες.

[1] Στη διαδικασία μετάβασης της Ευρώπης -χάριν του δόγματος της ανεξιθρησκίας- από μια θρησκευτική συνείδηση του συνανήκειν σε μια εκκοσμικευμένη ταυτότητα βασισμένη στη γεωγραφική ενότητα του χώρου και στον κοινό πολιτισμό, εντάσσονται πλέον και οι χριστιανικοί λαοί της Ανατολής, βλ. σχετικά *N. Γικακωβάκη*, Στον ορίζοντα της Ευρώπης, σε *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 2ος, σελ. 55επ. και ιδίως 61.

[2] Παράλληλα το ρομαντικό κίνημα υποστηρίζει την ελευθερία σε όλα τα επίπεδα: το πολιτικό, το θρησκευτικό, το κοινωνικό, το ηθικό, το καλλιτεχνικό, το εθνικό. Σε ό,τι αφορά το ελληνικό ζήτημα, ο ρομαντισμός μετουσιώνεται σε αρχαιολατρία για να οδηγήσει στον φιλελληνισμό, έτσι *Α. Δρούλια*, Βίκτωρ Ουγκώ: οι φιλελληνικές του εκδηλώσεις, σε *Συλλογή Μορφωτικών Εκδηλώσεων ΕΙΕ*, Βίκτωρ Ουγκώ (1802-1885): ο ρομαντικός συγγραφέας, ο οραματιστής στοχαστής, ο φιλέλληνας. 200 χρόνια από τη γέννησή του, 16-10-2008, σελ. 39 επ. και ιδίως 44.

[3] Οι πρώτοι στοχαστές του νεοελληνικού διαφωτισμού (Ευγένιος Βούλγαρης, Δημήτριος Καταρτζής, Ιώσηπος Μοισιόδαξ στα πρώιμα του έργα) οραματίστηκαν ως πρότυπο νομιμότητας το καθεστώς της πεφωτισμένης δεσποτείας. Εν συνεχεία ο Μοισιόδαξ με την *Απολογία* του (Βιέννη 1780) και η επίδραση των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης στρέφουν την ελληνική πολιτική σκέψη στα τέλη του 18ου αιώνα στο πρότυπο της αβασίλευτης πολιτείας, βλ. περισσότερα *Π. Κιτρομηλίδη* Η πολιτική σκέψη του νεοελληνικού διαφωτισμού, σε *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 2ος, σελ. 27επ. Διεξοδική αναφορά στις περιηγήσεις της πολιτικής σκέψης των διανοουμένων της εποχής σε σχέση με το πολιτειακό ζήτημα βλ. σε *E. Βόγλη*, “Πολίτευμα Ευρωπαϊκόν”: Απόψεις για το πολίτευμα των Ελλήνων κατά τον Αγώνα (1821-1828)», *Ελληνικά* 49, 199, τχ. 2, σελ. 347επ.

[4] Ο Κοραΐς εργάστηκε με όραμα την «μετακένωση» των πολιτιστικών και επιστημονικών επιτευγμάτων της Ευρώπης «προς τους νέους του ελληνικού γένους» από τους οποίους προσδοκούσε την αναγέννηση της Ελλάδος, υπογραμμίζοντας βεβαίως ότι πρόκειται για «δάνεια φώτα» της δυτικής παιδείας, τα οποία είχαν μεταφερθεί στη Δύση τον καιρό της δουλείας. Βλ. μεταξύ πολλών *Κ.Θ. Δημαρά*, Ο Κοραΐς και η εποχή του, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 5η έκδ., Αθήνα 1989, σελ. 332επ.

[5] *Α. Δρούλια*, Ελληνική αυτοσυνειδησία. Μια πορεία γεμάτη λέξεις και σημασίες, σε *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 2ος, σελ. 39επ. και ιδίως 44.

[6] *N. Πανταζόπουλος*, Από τις ανθρώπινες ελευθερίες στα ανθρώπινα δικαιώματα, *Χαρμόσυνο Αριστόβουλου Μάνεση*, τ. IV, Αθήνα 1998, σελ. 39επ.

[7] Σημειωτέον πάντως, ότι οι κοινότητες εξασφάλιζαν στα μέλη τους κάποια στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως της ζωής, θρησκείας, γλώσσας, ιδιοκτησίας, υπό τον όρο της πλήρους υποταγής στον κατακτητή και καταβολής προσωπικού και άλλων εγγείων φόρων. Ενδιαφέροντα στοιχεία για τη δομή κατά περιοχές του κοινοτικού συστήματος αυτοδιοίκησης κατά την Τουρκοκρατία περιέχει η κλασική μελέτη του *N. Μοσχοβάκη*, Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί Τουρκοκρατίας, Αθήνα 1882. Για τους κοινοτικούς θεσμούς βλ. επίσης και *Α. Μάνεση*, Η φιλελεύθερη και δημοκρατική ιδεολογία της εθνικής επανάστασης του 1821, *Επίσημοι Λόγοι*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, τ. 27, Αθήνα 1987, σελ. 269επ. και ιδίως 285- 286.

[8] Βλ. *N. Πανταζόπουλο*, Τα “προνόμια” ως πολιτιστικός παράγων εις τας σχέσεις Χριστιανών-Μουσουλμάνων. Συμβολή εις το εθιμικόν κανονικό της Εγγύς Ανατολής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης, *Επιστημονική Επετηρίδα Σχολής ΝΟΕ, ΙΘ’/Ιγ’*, 1986, σελ. 25επ.

[9] Βλ. π.χ. τον Κανονισμό των Γουναράδων της Κοζάνης του 1786 σε *M. Καλλινδέρη*, Αι Συντεχνίαι Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας, *Θεσ/κη* 1958, σελ. 28επ. Οι κώδικες αυτοί καταγράφουν ένα λαϊκό εργασιακό δίκαιο και παράλληλα καθιερώνουν την αρχή της ισότητας, της καλής πίστης, της αλληλεγγύης και της ελευθερίας των συναλλαγών ως θεμελιώδεις γενικές ρήτρες. Αναλυτικά βλ. *X. Παπαστάθη*, Οι κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της διασποράς, τ. Α’, *Θεσ/κη* 1984, παντού.

[10] Βλ. και *E. Βόγλη*, Έλληνες το Γένος, Αθήνα 2008, σελ. 41. Αυτό το σκοπό εξυπηρετούσε άλλωστε και η μετάφραση του Συντάγματος της Επιδάουρου σε μία πληθώρα ευρωπαϊκών γλωσσών, όπως γαλλικά, γερμανικά, αγγλικά, ιταλικά και ρωσικά ανάμεσα στο 1822 και 1825, περισσότερα βλ. σε *X. Δημακοπούλου*, Νεότεραι μεταφράσεις του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος, *ΔΙΕΕΕ* 1988, 31, σελ. 19επ.

[11] Οι οργανισμοί αυτοί θυμίζουν περισσότερο κοινοτικούς θεσμούς διαμορφωμένους από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας, ως προς την ουσία τους δε, κάτω από μια επίφαση δημοκρατικότητας, προέβλεπαν ολιγαρχικά πολιτεύματα, ελεγχόμενα από τους τοπικούς παράγοντες, οι οποίοι δεν ήταν διατεθειμένοι να

στερηθούν την εξουσία που ασκούσαν έως την κήρυξη της Επαναστάσεως. Περισσότερα βλ. *N. Αλιβιζάτου*, Το Σύνταγμα και οι εχθροί του, Αθήνα 2010, σελ. 40επ.

[12] Την φόρτιση της ιστορικής στιγμής περιγράφει ο *N. Δραγούμης*, *Ιστορικές Αναμνήσεις*, Αθήνα 1874, τ. Α', σελ. 93 “Οι νεότεροι ... αδυνατούσι να φαντασθώσι τον έξαλλον ενθουσιασμόν του έθνους ότε, μετά τυραννίαν τετρακοσίων σχεδόν ετών, συνήρχετο δι’ αντιπροσώπων ίνα βουλευθή κυριάρχως...”

[13] Για να εκτιμηθεί το ειδικό βάρος του εγχειρήματος πρέπει να αναφερθεί ότι την συγκεκριμένη χρονική στιγμή γραπτά συντάγματα διέθεταν μόνο οι Η.Π.Α. (το μόνο δημοκρατικό σύνταγμα), η Γαλλία (το Σύνταγμα της Παλινόρθωσης του 1815), η Δανία, η Σουηδία και οι Κάτω Χώρες.

[14] Πέραν της φιλελεύθερης και ριζοσπαστικής ιδεολογίας του, ορισμένα δάνεια από τα επαναστατικά γαλλικά συντάγματα κατέστησαν το Σύνταγμα της Επιδάουρου περίπλοκο και δυσεφάρμοστο. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που αναθεωρήθηκε ένα χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο του 1823, από τη Β' Εθνική Συνέλευση που συνήλθε στο Άστρος Κυνουρίας., έτσι *N. Σαρίπολος*, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, Αθήνα 1915, σελ. 18επ., του ιδίου, *Η πρώτη Εθνοσυνέλευσις και το πολίτευμα της Επιδάουρου του 1822*, Αθήνα 1907, *N. Αλιβιζάτος*, *οπ. π.* σελ. 45.

[15] Περισσότερα βλ. σε *Π. Κιτρομηλίδη*, *Οι καταβολές του ελληνικού συνταγματισμού (1797–1827)*, 30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975 - Τα ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2004, σελ. 15επ.

[16] Το ποσοστό των κοινωνικών ομάδων κατανεμόταν ως εξής: γαιοκτήμονες 36,3%, πλοιοκτήτες 23,6%, διανοούμενοι 21,8%, στρατιωτικοί αρχηγοί 7,3%, ανώτατος κλήρος 5,5%, μεγαλέμποροι 5,5%, έτσι *Γ. Δεληγιάννης*, *Η επανάσταση του Εικοσιένα*, *Επιστημονικό Συμπόσιο ΚΜΕ*, Αθήνα 1988, σελ. 249επ.

[17] Για τη σύνθεση της Α' Εθνοσυνέλευσης ο *N. Δραγούμης*, *οπ. π.* σελ. 94, γράφει: “των πεπαιδευμένων ο αριθμός ην επί του αγώνος ελάχιστος και εξ αυτών πάλιν ολίγιστοι οι επιστήμονες. νομικών δε, οικονομολογικών και εν γένει διοικητικών γνώσεων υπήρχεν εντελής απορία”. Βλ. σχετικά σχόλια σε *B. Σφυρόερα*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ', σελ 199, *Η. Κυριακόπουλο*, *Τα Συντάγματα της Ελλάδος*, Αθήνα 1960, σελ. 32, *N. Αλιβιζάτο*, *οπ. π.* σελ. 60, *Α. Σβώλο*, *Τα Ελληνικά Συντάγματα. Η Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος (επιμ. Λ. Αξελού)*, Αθήνα 1972, σελ. 20.

[18] Το πλήρες κείμενο της Διακήρυξης δημοσιεύει μεταξύ άλλων και ο *Δ. Κόκκινος*, *Η ελληνική επανάσταση*, τ. Β', Αθήνα 1974, σελ. 383-385.

[19] Ας σημειωθεί ότι οι συντάκτες των επαναστατικών κειμένων θεωρούν και χρησιμοποιούν τους όρους “έθνος”, “λαός”, “γένος” ως ταυτόσημους.

[20] Πρόκειται για την εφαρμογή της αρχής των εθνικοτήτων, στην οποία στηρίχθηκε η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση, σύμφωνα με την οποία κάθε έθνος έχει το δικαίωμα να συγκροτηθεί σε αυθύπαρκτη και κυρίαρχη Πολιτεία και να κυριαρχεί πάνω στο έδαφος που κατοικεί, θεσπίζοντας κανόνες και διοικούμενο από την δική του κυβέρνηση.

[21] Ο Θ. Νέγρης υπήρξε περιέργη και αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, καθώς παρά την μόρφωση του και την προσφορά του στον Αγώνα, οι φιλοδοξίες του, σε συνδυασμό με την ανυπομονησία του και το πείσμα του, τον οδήγησαν σε σύγκρουση με τον επίσης φιλόδοξο Α. Μαυροκορδάτο και με άλλες πολιτικές φυσιογνωμίες της εποχής, έτσι *Γ. Κωνσταντάς*, *Περί του μακαρίτου Νέγρη*, *Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. 34, 10.Ι.1825, σελ. 2-4, *Α. Αγαπητός*, *Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821 ή Οι Πρωταγωνισταί της Ελλάδος*, Πάτρα 1877, σελ. 216 επ. και *T. Keightly*, *History of the War of Independence in Greece*, Εδιμβούργο 1830, τ. 2, σελ. 101.

[22] «Απόγονοι του σοφού και φιλανθρώπου Έθνους των Ελλήνων... Η ημείς οι απόγονοι του περικλεούς εκείνου Έθνους των Ελλήνων».

[23] «Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών... είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, πόλεμος του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία ενώ την σήμερον όλοι οι ευνομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης.»

[24] Αυτό επιδιώκεται κατ' αρχάς με την ρητή δήλωση ότι ο πόλεμος των Ελλήνων δεν στηριζόταν «εις αρχάς τινάς δημαγωγικάς και σασιώδεις», ώστε να μην θεωρηθεί κίνημα αποστατών, ούτε να συνδεθεί με τον καρμποναρισμό ή τους Ιακωβίνους, έτσι και *Ε.Βόγλη*, “Πολίτευμα Ευρωπαϊκόν”, *οπ. π.* και ιδίως σελ. 352. Στη νομιμοποίηση του Αγώνα στοχεύει και η προσπάθεια εξομοίωσης των επαναστατημένων ελλήνων με «τους λοιπούς συναδέλφους Ευρωπαϊούς χριστιανούς» ως εξής: «σύγχρονοι των νυν πεφωτισμένων και ευνομούμενων λαών της Ευρώπης και θεαταί των καλών, τα οποία ούτοι υπό την αδιάρρηκτον των νόμων αιγίδα απολαμβάνουσιν.»

[25] Βλ. *B. Σφυρόερα*, *Ιστορία*, *οπ. π.* τ. ΙΒ, σελ 213.

[26] Ας σημειωθεί ότι ο διάλογος για την μορφή του πολιτεύματος συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του Αγώνα, χωρίς πάντως να αμφισβητηθούν οι θεμελιώδεις δημοκρατικές και φιλελεύθερες αρχές του νεοσύστατου κράτους, βλ. αναλυτικά *Ε. Βόγλη*, “Πολίτευμα Ευρωπαϊκόν”, οπ. π., ιδίως σελ. 355επ.

[27] Ο *Κ. Παπαρρηγόπουλος*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. VI, εκδ. 5η, Αθήνα 1925, σελ. 58, θεωρεί την Διακήρυξη ως «το κάλλιστον της Συνελεύσεως ταύτης έργον και το κάλλιστον ίσως έγγραφον εξ όσων ποτέ επί εξήκοντα έτη εξέδωκεν Ελληνική Συνέλευσις ή Κυβέρνησις».

[28] Η Διακήρυξη αναφέρει ρητά ότι: “*Έργον δε του Ελληνικού λαού και χρέος είναι να φανή ευπειθής και υπήκοος εις τους Νόμους και τους εκτελεστάς Υπουργούς των Νόμων... Μόνη η μεταξύ σας ομόνοια και ακριβής υποταγή εις την Διοίκησιν ημπορεί να στερεώση την ανεξαρτησίαν σας.*” Επίσης στην παράγραφο Ιη' του Συντάγματος της Επιδάουρου προβλέπεται η σύνταξη αστικού, ποινικού και εμπορικού κώδικα από επιτροπή σοφών.

[29] Κατά τον ορισμό του *Μπένεντικτ Αντερσον*, *Φαντασιακές Κοινότητες*. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού, Αθήνα 1997, σελ. 24επ., “έθνος” αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα εμφανώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη.

[30] *Α. Δρούλια*, *Ελληνική αυτοσυνειδησία*, οπ. π., σελ. 54.

[31] Τα φυλλάδια αυτά περιέχουν συνεχείς αναφορές στις έννοιες “πατρίδα” και “πατριωτισμός”, έτσι *R. Argyropoulos*, *Patriotisme et sentiment national en Grèce au temps de Lumières*, *Folia Neohellenica*, τ. VI, 1984. σελ. 10επ., παραπέμποντας στον επαναστατικό αυτοπροσδιορισμό που χρησιμοποίησαν οι Γάλλοι το 1789 και στη συνέχεια ο Ρήγας στον Θούριο· ο όρος “πατρίδα” στα κείμενα αυτά αποδίδει περισσότερο ένα σύνολο ανθρώπων με κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά παρά τον σύνδεσμο μ' ένα συγκεκριμένο τόπο, αφού οι έλληνες της εποχής δεν είχαν ποτέ υπάρξει πολίτες ενός ενιαίου ελληνικού κράτους.

[32] Είναι αξιοσημείωτο ότι στην Προκήρυξη αυτή, την οποία ο Αλέξανδρος Υψηλάντης εξέδωσε στις 24.2.1821 αναφέρει: “*Ο Μωρέας, η Θεσσαλία, η Σερβία, η Βουλγαρία, τα νησιά του Αρχιπελάγους, εν ενί λόγω η Ελλάς άπασα έπιασε τα όπλα δια να αποτινάξη τον βαρύν ζυγόν των βαρβάρων*”, δίνοντας έτσι μια διευρυμένη γεωγραφική οριοθέτηση στην έννοια “Ελλάς”.

[33] Σε αντιδιαστολή με την έκδηλη εθνική αυτοδιάθεση που εκφράζει η Διακήρυξη, ο ισχυρισμός ότι η Επτάνησος Πολιτεία αποτέλεσε το πρώτο αυτόνομο ελληνικό κράτος μετά την Άλωση δεν ευσταθεί απόλυτα, καθόσον αν και καθιέρωνε ως κυρίαρχη την ελληνική γλώσσα και το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, δεν διαπνεόταν από ρητή επιδίωξη να αποτελέσει την εθνική εστία των απανταχού ελλήνων, βλ. *Σ. Πλουμίδη*, *Ιδεολογικές παράμετροι των Επτανησιακών Συνταγμάτων (1800,1803, 1806) σε Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807)*. Το πρώτο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, *Αργαστόλι* 2003, σελ. 255επ. Έτσι και *N. Αλιβιζάτος*, οπ. π., σελ. 39, σύμφωνα με τον οποίο τα επτανησιακά συντάγματα βασιζόνταν στην ιδέα μιας ιονικής εθνότητας, η οποία δεν ταυτιζόταν απόλυτα με την ελληνική. Έτσι στην Εισήγηση της συντακτικής επιτροπής του Συντάγματος του 1803 της Επτανήσου Πολιτείας γίνεται λόγος για «επτανήσιο έθνος» (*nazione settinsulare*), βλ. *Α. Νικηφόρου* (επιμ.), *Συνταγματικά Κείμενα των Ιονίων Νήσων*, Αθήνα 2008, σελ. 410.

[34] *Α. Σβώλος*, οπ. π., σελ. 22-23.

[35] Εύστοχα ο *N. Αλιβιζάτος*, οπ. π., σελ. 62, επισημαίνει ότι η αναγνώριση του λαού ως κυριάρχου ενισχύεται και από τους εκλογικούς νόμους της επαναστατικής περιόδου, οι οποίοι εισήγαγαν μόνο ηλικιακές προϋποθέσεις στο δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Έτσι ο νόμος 17 της 9ης Νοεμβρίου 1822 καθιερώνει ένα είδος καθολικής ψηφοφορίας σε μια εποχή που τέτοιο προνόμιο δεν είχαν αναγνωρίσει στους υπηκόους τους ούτε οι ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης.

[36] Το ίδιο έντονα φιλελεύθερο και δημοκρατικό πνεύμα χαρακτήριζε και τα τρία επαναστατικά Συντάγματα. Έτσι και το Σύνταγμα του Άστρους τάχθηκε υπέρ της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, εν συνεχεία δε το Σύνταγμα της Τροιζήνας θεσμοθέτησε προεδρευομένη δημοκρατία, καθώς το ενδιαφέρον είχε ήδη στραφεί προς μονοπρόσωπο όργανο εκτελεστικής εξουσίας, τον Ιωάννη Καποδίστρια.

[37] Ο ορισμός αυτός πρωτοεμφανίστηκε τον Νοέμβριο του 1821 στον Οργανισμό του Αρειού Πάγου (ή Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος).

[38] Αντίθετα στο «Πολίτευμα» του Ρήγα Φεραίου η έννοια του πολίτη ταυτίζεται με την έννοια του κατοίκου της χώρας, ανεξάρτητα από γλώσσα ή θρησκεία, αφού οι προτάσεις του αποσκοπούσαν στην δημιουργία ενός πολυεθνικού (πολύ-πολιτισμικού κατά την σύγχρονη ορολογία) κράτους.

[39] Η διάταξη αυτή, με την οποία εισάγεται η έννοια της πολιτογράφησης στο ελληνικό δίκαιο, επαναλήφθηκε σχεδόν όμοια και στα υπόλοιπα επαναστατικά συντάγματα, υπογραμμίζοντας τον έντονο εθνοκεντρικό χαρακτήρα τους, βλ. σχετικά *Κ. Χρυσόγονο*, *Το πολίτευμα του Ρήγα και ο ελληνικός συνταγματισμός*, *Το Σύνταγμα*, 2008, σελ.533επ.

[40] Η ενιαία διοικητική συγκρότηση της χώρας απειλούσε την καθεστηκυία τάξη, καθώς περιόριζε τα πρόνοια της ισχυρής κοινοτικής οργάνωσης και μείωνε τον ρόλο της Εκκλησίας, έτσι, *J. Petropulos*, Πολιτική και συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843), 2η εκδ., Αθήνα 1997, σελ. 28, *D. Dakin*, Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία, Αθήνα 1983, σελ. 107. Έτσι ο ανταγωνισμός μεταξύ προκρίτων και στρατιωτικών, αλλά και των διαφόρων ομάδων στο εσωτερικό τους, οδήγησε στη λύση της από κοινού άσκησης της νομοθετικής εξουσίας από το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό, καθώς και στη συλλογική άσκηση της Εκτελεστικής εξουσίας, ώστε κανείς εξ αυτών μεμονωμένα να μην αποκτήσει προβάδισμα έναντι των άλλων.

[41] Κατά πάγια θέση των νομικών και των ιστορικών, η ισοτιμία μεταξύ των δύο σωμάτων, το πολυμελές του Εκτελεστικού, καθώς και η ενιαύσια μόλις θητεία του κατέστησαν το Σύνταγμα της Επιδαύρου δυσεφάρμοστο και δρομολόγησαν την αντικατάστασή του ένα μόλις χρόνο μετά. Ενδιαφέρουσα είναι και η αντίθετη άποψη του *Γ. Μπαλή*, 1945, ο οποίος υποστήριξε ότι «τα πολιτεύματα έγιναν δια να εφαρμοσθούν διαρκούντος του αγώνος και επομένως ο κίνδυνος της εις εν πρόσωπον συγκεντρώσεως εξουσιών εκ προσωπικών φιλοδοξιών και ανταγωνισμών δικαιολογεί και την συλλογικήν οργάνωσιν της εκτελεστικής εξουσίας και την ασθενικήν αυτής διάπλασιν».

[42] Αντίστοιχα, ο Ρήγας στο «Πολίτευμά» του προτάσσει «τα δίκαια του ανθρώπου» και στο 2ο άρθρο ορίζει ρητά ότι από τα φυσικά δίκαια «είναι πρώτον το να είμεθα όλοι ίσοι, και όχι ο ένας κατώτερος από τον άλλον – δεύτερον, να είμεθα ελεύθεροι και όχι ο ένας σκλάβος του αλλοιού».

[43] Τμήμα Α' § α «Η επικρατούσα θρησκεία εις την Ελληνικήν επικράτειαν είναι η της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας· ανέχεται όμως η Διοίκησης της Ελλάδος πάσαν άλλην θρησκείαν, και αι τελεταί και ιεροπραγίαι εκάστης αυτών εκτελούνται ακωλύτως.»

[44] Τμήμα Β' § γ' «Όλοι οι Έλληνες εισίν όμοιοι ενώπιον των νόμων άνευ τινός εξαιρέσεως ή βαθμού ή κλάσεως ή αξιώματος.» σε συνδυασμό με την § 3 «Όσοι έξωθεν ελθόντες κατοικήσωσιν ή παροικήσωσιν εις την Επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν όμοιοι με τους αυτόχθονας κατοίκους ενώπιον των Νόμων.»

[45] Τμήμα Β' § γ' στ' «Όλοι οι Έλληνες, εις όλα τα αξιώματα και τιμάς έχουσι το αυτό δικαίωμα δοτήρ δε τούτων μόνη η αξιότης εκάστου.»

[46] Βεβαίως η ισότητα των δύο φύλων κατοχυρώνεται ένα αιώνα αργότερα με το Σύνταγμα του 1927, βλ. σχετικά *Π. Λαγόγλου*, Σύνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, τ. Β', Αθήνα 2005, σελ. 1236.

[47] Όπως παρατηρούσε εκατό και πλέον χρόνια αργότερα ο *Γ. Μαριδάκης*, Αιτιολογική Έκθεση για το Δίκαιο των Προσώπων, 1936, σελ. 25, «η έννοια του ανθρώπου, οιοδήποτε φύλου, οιασδήποτε φυλής, οιασδήποτε ιθαγενείας είναι αρρήκτως συνδεδεμένη με την έννοια της ελευθερίας και της πλήρους δικαιοκτητικής ικανότητας, ώστε να είναι το αυτό ως εάν αι καταστάσεις αυταί εδημιουργήθησαν υπό της φύσεως».

[48] Έτσι *Α. Γεωργιάδη*, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 2η εκδ. Αθήνα 1997, σελ. 96 § 4.

[49] Βλ. αντί πολλών *Ν. Παπαντωνίου*, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 3η εκδ., Αθήνα 1983, σελ. 87, *Ι. Σπυριδάκη*, Γενικές Αρχές, Αθήνα 1985, σελ. 176-177. Από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του δικαιώματος της προσωπικότητας είναι η μη περιουσιακή και αναπαλλοτρίωτη φύση του.

[50] Την εποχή εκείνη ο θεσμός της δουλείας υφίστατο σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, σε ορισμένες από τις οποίες είχε μόνο απαγορευθεί το δουλεμπόριο. Αρχικά στη Δανία το 1792 απαγορεύτηκε το εμπόριο δούλων, ακολούθησαν η Βρετανία το 1807 και οι ΗΠΑ το 1808. Στο Συνέδριο της Βιέννης το 1814 τέθηκε το ζήτημα της γενικής κατάργησης του δουλεμπορίου και πολλές χώρες υιοθέτησαν σχετικούς νόμους. Το 1842 η Βρετανία και οι ΗΠΑ υπέγραψαν συνθήκη (Ashburton Treaty) με την οποία αποφασισαν να αστυνομεύουν τον Ατλαντικό για τυχόν διακίνηση δουλεμπορικών πλοίων. Στις ΗΠΑ, αν και το σύνταγμα του 1788 προέβλεπε την απελευθέρωση των δούλων μέσα σε μια περίοδο 20 χρόνων, η δουλεία συνέχισε να υφίσταται στις νότιες πολιτείες έως το 1865, οπότε ο πρόεδρος Λίνκολν, με τη λήξη του εμφύλιου πολέμου βορείων-νοτίων, επιβάλει με την 13η τροπολογία την κατάργησή της. Στη Γαλλία με την Επανάσταση απελευθερώθηκαν όλοι οι δούλοι, το καθεστώς της δουλείας όμως επανήλθε με την επιστροφή των Βουρβόνων και την αποκατάσταση των γαιοκτημόνων και των επισκόπων στις περιουσίες και τις εξουσίες τους για να καταγρηθεί οριστικά το 1848.

[51] Σε μια άλλη ανάγνωση, η επιλογή της –προσωρινής έστω- ισχύος του βυζαντινού δικαίου επιβεβαιώνει την πεποίθηση των επαναστατημένων Ελλήνων για την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους, πολύ πριν διατυπώσει την σχετική θεωρία του ο πατέρας της ελληνικής ιστοριογραφίας Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος.

[52] Εξαιρετική ιστορικοκοινωνιολογική προσέγγιση στην εξέλιξη του δικαίου των προσώπων σε *J. Car-bonnier*, Droit civil, 1 –Introduction. Les personnes, 15η εκδ., Παρίσι 1984, σελ. 251επ.

[53] Το ρωμαϊκό δίκαιο αναγνώριζε την ιδιότητα του προσώπου μόνο στους ελεύθερους ανθρώπους, ενώ θεωρούσε τους δούλους ως «πράγμα». Επιπλέον δε για να έχει κανείς ικανότητα δικαίου έπρεπε να ήταν και ρωμαίος πολίτης, δηλαδή να αποτελεί μέλος ορισμένης οικογένειας.

[54] Με διατάγματα του Ιουστινιανού, ο δούλος έπαψε να είναι νομικά τουλάχιστον «πράγμα» και για πρώτη φορά θεωρήθηκε «άνθρωπος». Στις Εισηγήσεις (Βιβλίο Α', τίτλος γ', προοίμιο) η κυριότερη διαίρεση του δικαίου των ανθρώπων προσδιορίζεται από το ότι «όλοι οι άνθρωποι είναι ή ελεύθεροι ή δούλοι» (omnes homines aut liberi sunt aut servi). Και αργότερα στην Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου (Βιβλίο Α', τίτλος ιδ') αφιερώνεται ένα ολόκληρο κεφάλαιο στη νομική κατάσταση των δούλων.

[55] Αξίζει να επισημανθεί πάντως ότι η προστασία που παρείχαν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες στους ακτήμονες και τους αγρότες ώστε αυτοί να μην περιέλθουν σε κατάσταση δουλείας, υπαγορευόταν όχι μόνο από τη χριστιανική ηθική, αλλά και από την προσπάθειά τους να μην αναπτυχθεί η φεουδαρχία όπως στη Δύση, ώστε να μην ισχυροποιηθούν οι γαιοκτήμονες και οι τιτλούχοι, οι οποίοι αποτελούσαν συνεχή απειλή της κεντρικής εξουσίας.

[56] Τα σύγχρονα συνταγματικά κείμενα έχουν απαλείψει ανάλογες διατάξεις περί καταργήσεως ή απαγορεύσεως της δουλείας ως ξεπερασμένες. Η αντίστοιχη προστασία παρέχεται πλέον μέσω της συνταγματικά κατοχυρωμένης προστασίας της προσωπικότητας του ανθρώπου και της απόλυτης προστασίας της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας ανεξαρτήτως διακρίσεων (έτσι π.χ. άρθρο 5 §§ 1 και 2 του ελληνικού συντάγματος), αναλυτικότερα βλ. *Α. Μάνεσης*, *Συνταγματικά δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, Θεσ/κη 1982, σελ. 116επ.

[57] Σε διεθνές επίπεδο η δουλεία και το δουλεμπόριο απαγορεύτηκε το 1948 με την Οικουμενική Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρθρα 4 και 6), αργότερα η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου απαγόρευσε με το άρθρο 4 § 1 τη δουλεία και την ειλωτεία του ανθρώπου. Ανάλογες διατάξεις περιέχει το Διεθνές Σύμφωνο περί των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων του 1966 στα άρθρα 2§1, 8§§1-2 και 16. Παρά ταύτα σήμερα το trafficking (η διακίνηση και εμπορία ανθρώπων με σκοπό την πώλησή τους σε συνθήκες σκλαβιάς) αποτελεί τη δεύτερη σε κερδοφορία παράνομη δραστηριότητα στον κόσμο μετά το εμπόριο ναρκωτικών.

[58] *Απογοητευμένος από τις πρακτικές αυτές που φανερώνουν την διατήρηση του οθωμανικού πολιτικού πολιτισμού (ρουσφέτια, φατρίες, κλπ.) ο Κ. Καστοριάδης*, Είμαστε υπεύθυνοι για την ιστορία μας, 5η εκδ., Αθήνα 2000, σελ. 12, υποστηρίζει ότι: “*Η συγκρότηση ενός λαού σε πολιτική κοινωνία δεν είναι δεδομένη, δεν είναι κάτι που χαρίζεται, αλλά κάτι που δημιουργείται*. Μπορούμε απλώς να διαπιστώσουμε ότι, όταν απουσιάζει μια τέτοια δημιουργία, τα χαρακτηριστικά της προηγούμενης κατάστασης διατηρούνται ή αλλάζουν μόνο μορφή.”

[59] Οι εσωτερικές διχόνοιες αποδεικνύουν κατά τον *Κ. Καστοριάδη*, οπ. π., σελ. 11, ότι ο ελληνικός λαός έχει τεράστια αδυναμία να συγκροτηθεί σε μια πολιτική κοινωνία, αφού μόλις αρχίζει η Επανάσταση, την επομένη της πτώσης της Τριπολιτσάς, τον ηρωισμό του λαού διαδέχονται οι εμφύλιες συρράξεις.

[60] Η *συνειδητή “φαντασιακή θέσπιση” αποτελεί κατά τον Κ. Καστοριάδη*, Η φαντασιακή θέσπιση της κοινωνίας, Αθήνα 1975, *θεμελιώδη κινητήρια δύναμη για την αυτο-οργάνωση των* αυτόνομων κοινωνιών και των μελών τους. Το “φαντασιακό” είναι το θεμέλιο της ανθρώπινης δημιουργίας, η οποία διαφοροποιείται με μια διαδικασία συνεχούς εκ του μηδενός δημιουργίας σημασιών, νοημάτων, εικόνων, οι οποίες δομούν την εικόνα του κόσμου και της κοινωνίας κάθε εποχής. Η αυτόνομη κοινωνία έχει συνείδηση της αυτοθέσπισης αυτής, σε αντίθεση με την ετερόνομο, η οποία αποδίδει τη θέσμισή της σε κάποια εξωκοινωνική αυθεντία.